

Piekeren over Gods ontlasting

Hans Renders' maandelijkse keuze uit de oogst aan biografieën en (auto)biografica. Dit keer: Carl Gustav Jung en wat literatuur voor de psychologie betekent. Door Hans Renders

JUNG

EEN BIOGRAFIE

DOOR DEIRDRE BAIR

VERTALING BEP FONTIJN, PETER

NIJWKOOP EN WILLEM VISSER

DE BEZIGE BIJ, 943 P., € 49,50

Zelf vond hij zichzelf zo veelzijdig dat hij alleen een team van wetenschappers in staat achtte zijn biografie te schrijven. In zeker opzicht heeft Carl Gustav Jung zijn zin gekregen, want vanaf zijn dood in 1961 hebben diverse biografen zich met zijn leven beziggehouden. De bekendste biografie tot dusverre was die van Gerhard Wehr. Deze Duitse sociaal-pedagoog toonde in 1985 aan hoe leven en werk van Jung nauw verweven waren met de persoonlijke crises van de wereldberoemde psychiater. Jung heeft zelf meer dan eens gezegd dat hij bepaalde experimenten moest staken omdat hij bij zichzelf 'psychisch materiaal tegenkwam dat de bouwstenen voor een psychose levert'. Mede daarom was het voor Jung, zoals voor veel psychoanalytici, aantrekkelijk literaire werken erbij te halen om de psyche van de mens te verklaren. Hij draaide het zelfs om: 'Niet een mens met de biografie van een Goethe vormt de *Faust*, doch de psychische component *Faust* vormt Goethe.'

Onlangs publiceerde Deirdre Bair een vuistdikke biografie waarin het haar lukt om de verwevenheid van Jungs leven en werk te laten zien. Bijkomend voordeel van haar aanpak is dat we bij Bair een levendig beeld krijgen van de studie psychiatrie, waarbij eind negentiende eeuw spiritisme nog een verplicht bijvak was. Dientengevolge waren psychiatrische inrichtingen centra van veel hocus-pocus en helemaal verwonderlijk was het niet dat nogal wat behandelaars seksuele relaties met hun patiënten onderhielden.

Drie steeds terugkerende elementen in de biografie illustreren dat Jung zelf een ingewikkeld psychisch geval was: de rol van seksualiteit in zijn leven, zijn verhouding met de Weense psy-

chiater Sigmund Freud en Jungs wereldvreemdheid, om niet te zeggen eigenwijsheid. Van dat laatste werd hij in de jaren dertig slachtoffer toen hij ondanks waarschuwingen van vakgenoten zich veel te makkelijk liet gebruiken door de nazi's. Maar zijn wereldvreemdheid uitte zich ook in wat wel erg lijkt op bijgeloof. Toen het lemmet van een keukenmes zonder aanwijsbare reden in stukken brak, ging hij niet alleen naar een messenspecialist om (tevergeefs) uit te zoeken hoe dat kwam. Hij bewaarde het kapotte mes de rest van zijn leven. Ook later in zijn leven is niet altijd duidelijk of hij studie maakte van waanideeën van anderen of dat hij zelf geloof hechtte aan bizarre verschijnselen. Net als Freud gaf Jung zich over aan een zekere 'romantisering' van de psychologie. Niet de theorie stond centraal in zijn werk, maar de op literaire wijze beschreven casus.

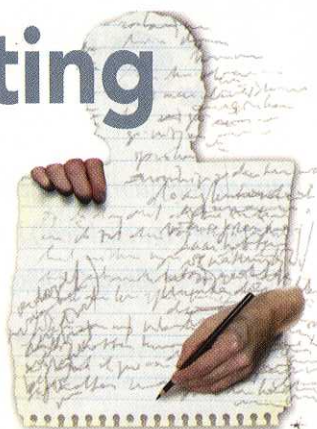
Elke biografie worstelt met de vraag in hoeverre je gebruik moet maken van de psychologie. Met name in schrijversbiografieën is dit een heet hangijzer. Hoe vaak wordt een roman niet gezien als een expressie van de diepe roerselen van een schrijver? En zijn Shakespeare, Schopenhauer en Thomas Mann zelf niet grote kenners van de menselijke ziel? Dat dit niet zomaar een spitsvondigheid is van schrijvers en biografen, wordt wel het overtuigendst geïllustreerd door de analogieën met literaire werken die alle belangrijke analytici trekken. Freuds uitvoerige studie *Dostojevski und die Vätertötung* waarin het motief van de vadermoord in *De gebroeders Karamazov* geanalyseerd wordt, is hier het bekendste voorbeeld van. In dat opzicht heeft een Jung- of Freudbiografie het makkelijk. De schrijversbiografie daarentegen wordt met argwaan bejegend als hij *Terug tot Ina Damman* gebruikt om de verwevenheid van leven en werk van Vestdijk te verduidelijken. Die kritiek hoor je nooit als het persoonlijk leven van Freud en Jung erbij wordt gehaald om iets over hun werk te beweren. Zoals

in de casus over de balk en de penis. Jung publiceerde dat hij droomde van werkpaarden die voor de bouw van wolkenkrabbers werden gebruikt. Stond de zware balk die zo'n paard achter zich aan sleepte symbool voor 'een vracht kinderen' die zijn loopbaan in gevaar kon brengen? In een brief aan Freud verontschuldigde Jung zich voor deze uitleg. De reden was dat hij 'verstoppertje' had gespeeld toen hij dit deel van zijn boek aan zijn vrouw Emma had gedicteerd. Tegenover haar hield hij zich onbewust in, zo bekende hij. Hij had natuurlijk zelf ook een verband gelegd tussen de 'balk' die door het paard werd meegesleept en een 'penis'. In tegenstelling tot Freud zag Jung niet in seksuele drift de drijvende kracht in iemands persoonlijkheid, noch meende hij dat die drift al in de kinderjaren vaste vormen gekregen had. Voor hem bestond seksualiteit

Elke biografie worstelt met de vraag in hoeverre je gebruik moet maken van de psychologie. Met name in schrijversbiografieën is dit een heet hangijzer

veel meer uit een algemeen libido, bepaald door ons collectieve bewustzijn van dromen en mythen: de zogenaamde archetypen. Seksualiteit in het leven van Jung zelf blijft een mysterieuze factor, ook niet zo vreemd voor iemand die waarschijnlijk op zijn achtentwintigste nog maagd was. Hij was wel eerder verliefd geweest op een meisje uit Bazel maar 'iets' weerhield hem daar verder werk van te maken. Zijn intuïtie was juist, zo schrijft Bair, want het meisje pleegde enkele maanden later zelfmoord. Het is de vraag of deze interpretatie, die natuurlijk van Jung zelf is, niet een hineininterpretatie is en of dat meisje misschien zelfmoord pleegde omdat haar liefde onbeantwoord bleef. Uiteindelijk trouwde Jung met een mooie en rijke vrouw en onderhield hij daarnaast veertig jaar lang een openlijke verhouding met een ex-patiënte. Jung heeft zelf nooit een psy-

IEN VAN LAANEN

choanalyse ondergaan, hij redeneerde vanuit zijn 'persoonlijke mythe'. Dat had hij niet van een vreemde; zijn grootvader vertelde namelijk graag dat hij een buitenechtelijke zoon van Goethe was.

Bair gaat niet zozeer in op de theoretische verschillen tussen de freudiaanse en jungiaanse opvattingen, maar weet met veel biografische gegevens te verklaren waarom het wel mis moest lopen tussen Freud en Jung. Zij beschrijft uitvoerig alle intriges en gevoeligheden van de breuk tussen de twee en vergeet niet te melden dat de veel jongere Jung te parmantig was om de rest van zijn leven geëogen te nemen met de taak de ideeën van Freud te bevestigen. Jung heeft wel degelijk iets van Freud geleerd en hij is ook door hem in een langdurige psychotische crisis beland. Vanuit dat persoonlijke drama probeerde hij aan te tonen dat een leven door meer bepaald wordt dan door onwrikbare seksuele aberraties. Een fallus werd in Jungs denken daarom al gauw een 'rituele fallus' en terwijl Freud zich het hoofd brak over de anale fase van 's mensen persoonlijkheidsvorming, lag Jung als kind nachtenlang te piekeren over 'Gods ontlasting'.

Oscar Wildes adagium: 'Iedere grote persoonlijkheid heeft zijn discipelen, maar Judas schrijft meestal de biografie' heeft voor Jung een grote voorspelende waarde gehad. In de meeste biografieën komt hij er slecht af. Het sterke van de biografie van Bair is dat zij er niet a priori van uitgaat dat Jung een arrogante en megalomane figuur was. Dankzij haar grondige research en aanstekelijke schrijftalent heeft ze de mythe Jung teruggebracht tot menselijke proporties. Maar die transformatie gaat zelfs in de jungiaanse wereld van archetypische symbolen en collectief bewustzijn van au.